

Professor dr. Jakob Jud : 12.1.1882-19.6.1952

Autor(en): **Schorta, A.**

Objektyp: **Obituary**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **66 (1952)**

PDF erstellt am: **11.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Professor dr. Jakob Jud

12. 1. 1882—19. 6. 1952

Als 18 mai 1951 ha la radunanza da vaschins da Scuol nomnà unanimamaing a dr. Jakob Jud, professor da romanistica a l'università da Turi sco vaschin d'onur. Daspö blers ans solaiv' el passantar ün maiset da vacanzas illa chapitala d'Engiadina bassa ingio ch'el pigliaiva albiereg cun sia pisserusa consorta a l'Hotel Filli. Scuol l'eira dvantà per uschedir üna seguonda patria. Qua as recreaiv' el da las staintas dal semester e da sia lavur scientifica. Qua paraiv' el da sentir in cumün e cuttüra la vusch dal geni rumantsch ladin vivaint in ün pövel schlass e consciaint da sa forza e da sa valur. In vivais-chas discussiuns e paschaivlas baderladas culs manaders spiertals dal cumün, ma eir cun simpels massers e dunnans s'avaiv' el acquistà profuondas cugnuschentschas da l'istorgia e da la vita dal pövel.

Tschert cha quaista fideltà a Scuol, demussada tras ans ed ans gniva remarchada cun plaschair da chi chi cugnuschaiva a Jakob Jud. Ma quetant nun avess mâ brich bastü per al far vaschin d'onur, nu füess stat avuonda per stimular als da Scuol da's render ils 24 avuost avant l'hotel per dir a lur nouv convaschin tras lur parsura dr. Men Gaudenz e cun ün pèr chanzuns quant fich ch'els il stiman.

La famiglia Jud, da veglia derivanza paucila ais ragischada fermamaing in diversas parts da la Svizra, a Basilea per ex. fingià daspö il traideschavel tschientiner. Il plü derasada ais ella hoz i'ls chantuns Turi, San Galla e Grischun. Ils Juds grischuns paran dad esser Gualsers: Fingià dal 1375 cumpara la schlatta a Runggalier, illa colonietta vadrüscha sül munt tanter Tschierschen e Churwalden. Gualsers sun eir ils Juds da Langwies e da Tain.

Professor dr. Jakob Jud, nat ils 12 schner 1882 a Wengi, Turgovia, derivaiva da Zumikon, chantun Turi. Seis genituors, Jakob

Jud e Wilhelmine Hess chi possedaivan üna modesta butietta fectan grands sforzs per al laschar frequentar davo la scoula primara eir il gimnasi a Winterthur. Il stüdi universitari (1900—1906) percunter as stuvet il giuven ourdvard talentà ed intraprendent guadagnar in buna part sves. Uschè as declera eir il fat cha l'inviern 1902/1903 il student immatriculà a l'università da Turi aintra sco magister privat illa chasa d'pravenda da San Murezzan, impè da passantar — sco ch'el bramaiva — ün semester a Vienna pro'l grand maister da romanistica Wilhelm Meyer-Lübke o a Berlin pro'l renomnà Adolf Tobler. Per buna sort quaista renunzcha a la quala el pensaiva cun üna tschert' increschantüna fin a seis vegls dis, nun ha nimia impedi la fuormaziun scientifica dal giuven student. Blerant ais ella statta la radschun, chi'l laschet chattar uschè adura la clav dal grand s-chazi retorumantsch ch'el ha lura rasà oura d'ün cuntin davant ils ögls dals scenziats e dal pövel svizzer. Lasü in terra putera chi quella vouta eira linguistica maing amo bler plü ciosa co uossa, il giuven sorti per la prüma jada da seis ambiaint alemannic resainta cun intensità straminabla l'originalità da nossa favella. Immez il travasch d'ün lö da cura mundial dedichescha el sias uras libras a la lectura dad ouvas ladinias, ad exercizis pratics da conversaziun ed a la collecziun da plets ed interas frusas da la bocca vivainta dal pövel. Per seis ami Christoph Luchsinger chi prepara üna dissertaziun davart la terminologia dals urdegns e da la vaschella l'alp cumpilescha el ün inter questiunari ch'el surdà lura persunalmaing al giuven student puter Florian Melcher da S-chanf ed al ravarenda N. Juvalta da Bravuogn. El sves nota aint in ün oter questiunari fuormas dialectalas per Fuldera e Zuoz e, turnand da San Murezzan, eir per lös giò d'via sco Calantgil ed a Flerda, ingio cha la veglia favella rumantscha ais ouramai stüzza. Casü a San Murezzan scriva el per la «Neue Zürcher Zeitung» (1903, nr. 173) l'artichel chi sta a la testa da la bibliografia da sias publicaziuns: «*Was bedeutet der Name Engadin?*» Casü, davo paschiunantas uras da lectura in nos texts dal saideschavel tschientiner madüra in el eir il propöst da s-chaffir üna nouv' ediziun dal plü vegl drama ladin, conservà in ün manuscrit contemporan, nomnadamaing da «*Las desch eteds, da Gebhard Stuppaun*», giovà ad Ardez l'an 1564 il di da Pasqua: Jakob Jud finischa da copchar il manuscrit l'avuost 1903 ed il

publichescha dal 1905 aint illas Annalas, vol. 19, muni d'ün glosari ourdvardt cumplet e da granda valor.

Per ün spiert uschè vast sco quel da Jakob Jud la Retoromania, schabain cha quella jada eir'la in blers regards amo «terra incognita», nu pudaiva esser il champ, sül qual el s'avess pudü fixar exclusivmaing. Sia mira tendschaiva plü dalöntschi; la patria da seis geni eira l'Europa, sco ch'ella s'ha s-chaffida our da l'imperi roman e da seis inscunter culs pövels germans. Duos ouvras scrittas amo da student: «*Die Zehnerzahlen in den romanischen Sprachen*» (1905)¹ e la dissertaziun «*Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en -ain et en -on*» (publichada 1907) and sun perdütta.

Impuls decisivs avaiva il giuven romanist retschavü impustüt dal grand Jules Gilliéron, professor da romanistica a la Sorbonne a Paris ed autur dal gigantesc «*Atlas linguistique de la France*». Ma dalöntschi dal privel da dvantar ün simpel epigon dal maister ch'el insembel cun Karl Jaberg ed J. U. Hubschmied udit d'ürant l'inviern 1904/1905, Jakob Jud nun ha arcugnuschü la geografia linguistica per la suletta via per arrivar a novas conclusiuns. El ha blerant tscherchà cun success il perfecziunamaint da las metodos scientificas in üna bain manaschada quadria da la geografia linguistica cun la lexicologia istorica, culla perscrutaziun da las chosas (Sachforschung) e cul folclore (Volkskunde). Tuot seguond il caracter dal problem stübgia savaiv' el da dar la preponderanza ad üna o tschella o l'otra da las metodos, adüna be penetrà da la voluntà irresistibla da rivar ad üna soluziun perdüraivla da la lezcha ch'el s'vess s'avaiva dat. Schi, illa tschercha da novas metodos vezzaiv' el ün dal plü nöbels böts dal scienzià. Ils plets da Hugo Schuchardt: «*Mehr als die schwierigste Rechnung, die mit Hilfe alter Operationen ausgeführt wird, bedeutet die Ermittlung einer neuen Operationsart; in der Vervollkommnung der Methoden liegt der wahre Fortschritt der Wissenschaft*», cha Jakob Jud ha tut per motto da seis tractat d'abilitaziun, sun per uschedir restats seis credo scientific fin a seis ultims dis. In quai tractat dedichà a

¹ Nus reprodüain qua ils tituls sainz'indichar il periodic aint il qual las singulas lavuors sun cumparsas. Il lectur chatta tuot las indicaziuns necessarias aint illa «*Bibliographie der Veröffentlichungen von J. Jud, 'Sache, Ort und Wort', Festschrift Jakob Jud, Romanica Helvetica, Bd. 20, Zürich 1942*».

l'istorgia dal pled frances *poutre* 'trav' cumüna el cun success la geografia linguistica cun la perscrutaziun da las funtanas medievals per sclerir che forzas e tendenzas chi han chaschunà il svilup dal pled latin popular '*pulliter*' = 'puleder' ad ün sen tecnic sco 'trav'. Sortind da quaista lavur giuvenila perfecziunescha J. Jud sia metoda da perscrutaziun in üna lingiada d'otras lavuors da las qualas «*Probleme der altromanischen Wortgeographie*» (1913) vain nomnada cun radschun ün cheu d'ouvra da prüma classa.

La mera part da quaists stüdis as baseschan sün la funtana quasi inexauribla cha Jules Gilliéron ha fat sbuorflar cun seis «Atlas linguistique de la France». Co stuvaiva Jud resentir, cha per tuot il rest da la Romania da tals atlas nun as vezzaiva amo ne fastizi ne mez. Ma madinà ch'el s'avess laschà stramantar. Ingio cha la s-charsdà da material paraiva da vulair padimar il cuors da seis stüdis, as mettet el sves a cleger insembel ils plets e las fuormas chi avaivan da'l permetter da penetrar plü chafuol aint ill' istorgia da la Romania. Ed in quaista stantusa lavur da collecziun as algordaiva'l adüna darcho da seis prüms pass sco exploratur in terra grischuna, adüna eir' el penetrà da la persvasiun, cha güst in nossas vals muntagnardas as stopcha avoir conservà ün grand numer da plets chi tendschaivan chafuol aint il temp roman e preroman. Dals s-chazis ramassats ans preschantet el il 1911 üna prüma custavla prova: «*Dalla storia delle parole lombardo-ladine*», üna lavur programmatica da var 40 paginas chi tschercha da gruppar il s-chazi da plets preromans mantgnüts in noss dialects alpins al nord ed al süd da las Alps. Amo mancan las grandas cartotecas dal Dicziunari rumantsch grischun e dal «*Vocabolario della Svizzera italiana*» ed eir il material collectà pür a partir dal 1919 da Paul Scheuermeier, il maister dals exploratuors linguistics pel «*Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*». Perque nu po quaist stüdi neir penetrar in tuot las chafuollezas ed in tuot las ingiavineras. Tuottüna ha el mantgnü si' importanza. Sainza quel nun ans pudessans imaginar ne las lavuors plü madüras dal maister: «*Mots d'origine gauloise*» (1920 e ss.) e «*Zur Geschichte der romanischen Reliktwörter in den Alpenmundarten der deutschen Schweiz*» (1945) e nemain la dissertaziun da seis scolar Renato Stampa, il «*Contributo al lessico preromanzo dei dialetti lombardo alpini e romanci*» (1937).

Sco cha per dar principi al stüdi dal substrat preroman Jakob Jud ha bramà da tscherchar sün noss munts il lö chi al permettaiva da vair intuorn ed intuorn aint il zoppà da l'istorgia linguistica, uschè ha'l tschernü il Grischun eir per puonch da partenza d'üna otra grupp da lavuors: l'istorgia dal vegl vocabulari ecclesiastic. Ils 14 schner 1919 salvet el aint il ravuogl da la Società istoric-antiquara a Cuaira ün referat annunzchà suot il titul: «*Was lehrt uns die bündnerrom. Kirchensprache über die Geschichte des ältesten Christentums in Rätien?*» Il referat publichà aint il annuari da la Società istorica dal medem an avet ün effet sensaziunal. Sainza as referir directamaing a discussiuns intuorn l'autonomia dal linguach rumantsch, musset il professor zürigais güst per mans da la veglia terminologia ecclesiastica quant fich cha nossa favella alpina as zavra dal lombard ed italian al süd da las Alps e quant chafuol aint ill' istorgia cha quaistas differenzas sun ragischadas.

Ma las glistas da plets comunicadas fingià al principi dal referat, cumanzand cun

<i>Kirche</i>	surselv. baselgia	tessinai gesa
<i>Kirchgemeinde</i>	pleiv	parokia
<i>Glocke</i>	zen	campana
<i>Glockenturm</i>	clutger	campanin
<i>Friedhof</i>	senteri	sagrà
<i>Küster</i>	caluster	segrista

e cuntinuand cun dunzainas dad oters terms revelet eir ad ün trat, cha'l stüdi da la terminologia ecclesiastica ais ün mez dals plü custavels per penetrar aint ill' istorgia da la cristianisaziun na be da la Rezia, ma da l'Europa intera. I nu surprena perque cha'l genial cugnoschidur da las linguas neolatinas chi disponiva sco pacs eir dad enormas cugnoschentschas da l'istorgia culturala da l'Europa, scriva il 1934 üna nouva lavur: «*Sur l'histoire de la terminologie ecclesiastique de la France et de l'Italie*».

Las Annalas nu pon as dar l'incumbenza da caracterisar l'intera producziun scientifica da Jakob Jud, chi be fin l'an 1942 quintaiva inclusive las recensius da lavuors dad oters erudits 288 numers e surpassa hoz tschert ils 400. Chi chi brama da's render quint pigliarà per mans il tom 20 da la seria Romanica Helvetica cha seis

collegas e scolars al dedichettan in chaschun da seis sesantavel anniversari. Là as chatta süllas prümas paginas üna bibliografia da sias publicaziuns dal 1903 fin al 1942. Per l'ultim decenni da sia operusità gnarà publichà ün supplement aint illa revista *Vox Romanica*.

Üna grand' ouvra, ouvra monumentalada chi cumpiglia eir la Retoromania e restarà per adüna üna funtana inexauribla sto però amo gnir preschantada eir al lectur rumantsch:

*L'Atlas linguistic etnografic da l'Italia
e da la Svizra meridiunala¹*

Las impreschiuns cha'ls duos students, il zürigais Jakob Jud e'l bernais Karl Jaberg pigliettan cun sai our dal semester passantà a Paris l'inviern 1904/1905 sco scolars dal grand Jules Gilliéron sun stattas decisivas per tuots duos e que pels dis da lur vita. Ils prüms faschiculs da l'«Atlas linguistique de la France» cha l'autur decleraiva a seis students in möd original ed entusiasmant han laschà madürar bainbod pro'ls duos giuvens svizzers il plan dad agiundscher a l'atlas linguistic frances ün'ouvra per ün'otra part da la Romania, nomnadamaing per l'Italia e las parts lombardas e ladinadas da la Svizra. Jakob Jud s'avaiva acquistà fingià dal 1902/1903 amplas cugnuschtschas dals dialects ladins; plü tard collectet el per mans d'ün agen questunari in bainquants cumüns dal Tessin e da l'Italia. Seis ami e collega Jaberg as dedichet plü intensivamaing als dialects francoprovenzals, s'acquistand uschè schlassa fundamainta pustüt per güdichar ils fats linguistics da las parts occidentalas dal Piemont. Ma bain uschè granda garanzia per buna reuschida sco tuottas cugnuschtschas realas eiran l'energia e l'idealissem dals duos giuvens svizzers, chi s'univan in strett'amicizia per ün'ouvra cumüna. Perche il plan eira gigantic, e colossala ais eir l'ouvra accumulada.

Ün atlas linguistic ais ün'ouvra chi nu preschainta il material linguistic, saja que lura plets, o fuormas o frusas in ün uorden alfabetic sco ün vocabulari o in ün uorden istoric grammatical sco üna monografia linguistica, dimpersè in ün uorden geografic unind

¹ «Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz» (1928—1940).

sün üna carta dal territori stübgia ils plets per üna datta chosa o idea o acziun. Ün' ögliada sün üna tala carta basta per ans muossar las differenzas linguisticas-dialectalas tanter singuls pajais, schi perfin singulas vals e singuls cumüns. Ün atlas linguistic nu cumiglia però be üna e neir be ün pèr dunzainas da talas cartas, dimpersè el prova da preschantar in seis möd ün s-chazi da plets e da fuormas plü grand pussibel. Ma plü vast e varià cha'l pajais stübgia ais e plü difficil cha que dvainta da far la dretta tscherna dals plets chi s'affan per la preschantaziun sün üna carta. Uschè füss que melnüz da vulair far üna carta linguistica da l'intera Italia pels noms populars dal zuonder, perche quaist ais cuntschaint be in regiuns da muntagna. Güst uschè inütil füss que da vulair resguardar in ün atlas da tal gener chosas cuntschaintas be als signuns da nossas alps o be als pes-chaders a la riva dal mar o be als butiers da las citads talianas. Dalander resulta che lavur preparatoria cha'ls autuors d'ün atlas linguistic ston prestar be per cumpilar ün questiunari chi permetta da racogliar material adattà per la preschantaziun geografica. L'an 1912 quaist questiunari provà oura sün bleras excursiuns linguisticas per l'Italia intuorn eira tant inavant madürà. Immez ils preparativs per la finanziaziun da l'ouvra progettada in 8 volüms prorumpet la prüma guerra mundiala. Uschè pudet dr. Paul Scheuermeier, scolar da Jakob Jud, cha'ls iniziants avaivan acquistà sco exploratur, cumanzar pür l'an 1919 cun seis viadis: il prüm tras terra rumantscha, lura lombarda. Ad el s'unittan plü tard duos oters exploratuors per l'Italia meridiunala, la Sicilia e la Sardegna. L'an 1927 la collecziun in 405 cumüns e citads da Ramosch fin giò vir e giosom la Sicilia eira finida, il material entrà davoman in duos copchas aint illas stüvas da Jaberg e Jud sorti e classificHà. Fingia l'an 1928 cumparit il prüm volüm cun 198 cartas. L'an 1940 l'ouvra dad 8 volüms e 1705 cartas da 58 × 45 cm eira accumulida. Da la penna da dr. Paul Scheuermeier cumparit 1943 il prüm volüm da l'ouvra «*Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz*», ouvra richamaing illustrada chi fuorma üna part integrala da l'Atlas linguistic. Ün segund volüm ais in preparaziun.

Ingün nun as fa ün' idea dals sforzs e da las staintas cha'ls duos iniziants e lur exploratuors, schi lur famiglias han fat d'ürant amplamaing duos decennis per manar a buna fin l'ouvra. La lec-

tura dal volüm «*Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*» (1928) chi introdüa il lectur ill' istorgia e structura da l'atlas, meglina-
vant da las prefaziuns als singuls toms, perdüttas da quell' ardur e paschiun chi caracteriseschan mincha grand scienzià, ans fan bainschi stupir e'ns implan da recugnuschentscha. Ma be chi chi ha gnü chaschun dad entrar tanter ils ans 1930 e 1940 bain suvent illa chasa Jud a Zollikon e vair co cha là l'intera famiglia sacrifi-
chaiva suvent perfin la dumengia davomezdi cumpiland ils manu-
scrits da las cartas e corregind ils transparents da quellas, be chi chi sa cha'l medem travasch regnaiva eir a Berna in chasa Jaberg, po incleger che pais cha'l pled «Atlas-Sorgen», pronunzchà dal rest raramaing, avaiva in quels ans pels duos professers in plain uffizi.

Il progress metodic cha la geografia linguistica fa cul pass da l'«Atlas linguistic da la Frantscha» a l'«Atlas linguistic-etnografic da l'Italia e da la Svizzra meridiunala» ais d'attribuir in prüma lingia a l'orientaziun invers las chosas. Pled e chosa vegnan stüb-
giats a medem temp. Las cartas nu noteschan be ils differents noms da l'arader, ma ans dischan eir cun legendas e skizzas co cha l'*arader* ais fat, in Grischun tant co giò las planüras lombardas o las costeras sicilianas. Ellas nun as cuntaintan da notar las diffe-
rentas fuormas dal pled *jotsch*, ital. *jalce*, ma muossan cun blers disegns co ch'üna fotsch grischuna e seis *schilun* sun fats, co ch'els vegnan colliats e. u. i. Congualand ils urdegns d'üna cun-
trada cun quels d'ün' otra, il perscrutader versà po trar conclusiuns chi nu servan be a sclerir l'istorgia dal pled, ma eir da la chosa, ad eruir ils lös dals quals tscherts urdegns sun gnits derasats sco mar-
chanzia. Uschè l'atlas linguistic etnografic dvainta in ot grà eir ün instrumaint da prüm uorden per la perscrutaziun da l'istorgia culturala. Jakob Jud and avess sves dat daplü cumprovas, co que cha sia bibliografia registrescha, sch'el in lavur cumüna cun seis collega Jaberg nun as avess senti in dovair da curunar seis atlas cun ün index e glossar destinà ad avrir ils chotens ils plü zoppats da l'ou-
vra. Uschè millieras dad uras gnittan dedichadas a quaist register chi staiva per gnir a fin al mumaint cha'l lavuraint instancabel stuvet as surdar a la mort.

Amo oters dovairs l'impedittan da racogliar sves la mess ch'el vezzaiva a prüir sül champ preparà da seis atlas.

L'an 1936 preschantettan Jakob Jud e seis collega Arnald Steiger a la scienza il prüm faschicul da lur revista

Vox Romanica
annales helvetici explorandis linguis romanicis destinati.

Quaista revista destinada in prüma lingia pels scenziats svizzers, ma chi ha da prüm d'innan avert sas archas eir als collegas esters chi tгнаivan in onur seis ideals, eira l'accumplimaint d'ün vegl fervent giavüsch. Tuottüna avet sa cumparsa al mumaint cha intuorn ed intuorn la Svizzra ideas politicas, mitos da sang e razza, cumanzaivan a metter in sclavaria la scienza, l'effet d'ün' ouvra creada our dals bsögns dal preschaint. Seis spiert svizzer fin aint il mizguogl, seis tun objectiv, gualiv e nöbel, seis niveau scientific adversari da tuottas vödarias han asgürà a la Vox Romanica in pacs ans la stima dals romanists da tuot il muond. Ils dudesch volüms cumpars fin inguan restan ün monumaint dürabel in onur da la scienza svizzra. Sco redactor da la Vox Romanica nu bramaiva J. Jud be da publichar lavuors da paisa davart ils plü vasts, sco dals plü minuzius problems linguistics, ma güsta tant eir dad orientar ils lectuors davart la valur da las oubras chi cumparan davoman, davart l'andamaint da tschertas lavuors in preparaziun, e davart la vita ed operusità da seis collegas. El nun as lascha stramantar da leger sves e recensar an per an dunzainas da cudeschs e tractats scientifics. Uschè ils dudesch volüms da la VR rinserran passa 150 recensius firmadas modestamaing cun las inizialas J. J. e 10 necrologs. Muni da cugnuschtschas cha seis collega Leo Spitzer¹ nomna cun tuotta radschun «ein ungeheures Wissen» as daiva Jud paina da nu referir be che cha'ls cudeschs recensats cuntegnan, ma dad examinar cun ögl critic l'inter cuntegn e contribuir sves — schi faiva dabsögn — novs exaimpels, novas ponderaziuns e novs puonchs da vista per sustgnair üna teoria güsta, ma memma pac motivada, o lura impuonder seis enorm material e sia intera eloquenza per respinger ideas fallambras e sbagliadas. Quaistas recensius illa Vox romanica sco quellas cumparsas plü bod in otras revistas sun perque üna richa funtana da

¹ Leo Spitzer, «Meisterwerke der Romanischen Sprachwissenschaft», München 1929, p. 370.

nouvas ideas, nouvas cugnuschentschas ch'ingün chi voul güdichar il stadi odiern da la linguistica nu das-cha invlidar. Cun grand guadagn as legia meglinavant seis necrologs dedichats a collegas culs quals el staiva in contact uman o scientific plü stret. Per dissertaziuns ed otras lavuors plü vastas fundettan J. Jud ed A. Steiger a medem temp cun la Vox romanica la seria «Romanica Helvetica» chi ais arrivada hoz a seis 40avel volüm. Alimentada in granda part da dissertaziuns our da la scoula romanistica zürigaisa, cha J. Jud avaiva svesch let e guidà cun seis cussagls e seis agüd, dà eir quaist' imposanta seria eloquenta perdütta da la persunalità dal professor zürigais.

Ils strets liams chi'l colliavan daspö 1902 cun nossa terra rumantscha l'han uni strettamaing eir cun nos dicziunari naziunal, il

Dicziunari rumantsch grischun.

Aviand prof. Chasper Pult surtut l'an 1913 la redacziun dal DRG. sco successur da dr. Florian Melcher, gnit J. Jud invidà in mai 1914 dad entrar sco nouv commember aint illa *cumischiun filologica*. El acceptet la tscherna e restet fidel al DRG. fin a sia mort. Dal 1915 fin 1931 füt el actuar e sco tal respunsabel pels protocols ch'el scrivaiva cun grand' exactezza e speditività. Crodand l'an 1931 dr. Robert de Planta, il meritaivel fundatur dal DRG., in greiva malatia, surpigliet prof. Jud sia successiun sco parsura da la cumischiun filologica. Il pisser central dal redatur e da la cumischiun eira quella jada, da cumanzar plü spert pussibel culla stampa. Divers motivs obliaivan da nu tardivar plü: l'impazienza dal pövel rumantsch chi vezza in nos dicziunari ün mez da regeneraziun da sa favella, meglinavant la circostanza cha'l redatur, prof. dr. Chasper Pult, profund cugnuoschidur da la cultura e lingua rumantscha, avaiva surpassà il glim dals sesanta. Scha'l DRG. vulava amo profitar da sias cugnuschentschas per üna seria da fasciculs, schi eiri ura da dar in stampa l'ouvra, eir scha da l'otra vart mals impedimaints sco la depressiun economica cun sias consequenzas finanzialas, las mendas dal material ed oter plü cussgliaivan plüchöntscha da nu far prescha. Jakob Jud ha superà in pacs ans tuot las difficultats. Pel stüdi da dumandas tipograficas invidet el, d'accord cun la suprastanza da la Società retor-

mantscha, a prof. dr. F. Fankhauser, Winterthur, il meglder specialist in talas dumandas, da far part a la cumischiun. El svesa instra-det novas collecziuns da material sül lö ed our da la litteratura ed assistit a medem temp al redactur in tuottas dumandas scientificas da maniera cha l'an 1938 il prüm toc manuscrit get in stampa. Il prüm faschicul cumparit la prümavaira dal 1939. Il president da la cumischiun filologica chi fingià dal 1924 avaiva trat l'attenziun da vasts circuls a noss' ouvra naziunala cun seis referat «*Aus dem rätischen Idiotikon*» as volva cun sia suverana introducziun al prüm volüm ad ün circol da lectuors spars in tuot il muond e dvainta quattras ün dals plü eloquents e plü cumpetents propagatuors dal DRG. vers l'exteriur. La profuonda simpatia ed amur cha Jakob Jud resentiva per noss' ouvra naziunala, resplenda il plü fich our da seis oter referat «*Zur Geschichte und den Aufgaben des Vocabolario della Svizzera italiana und des Dicziunari rumantsch grischun*», salvà l'an 1947 aint il ravuogl da la «Società svizzra per las Scienzas morales» (*Schweizerische geisteswissenschaftliche Gesellschaft*).¹ Quaista simpatia ed ardur per l'ouvra ais statta la dominante persvadenta eir cur ch'el defendaiva il DRG., be s-charsamaing dotà cun subvenziuns federalas e chantunalas, avant las autoritats, saja a Berna o a Cuaira. Seis ultim viadi pel DRG. pacs dis avant sia mort il manet a Berna, ingio ch'el defendet cun ün votum excellent ils interess dals quatter dicziunaris naziunals da la Svizzra avant il cho dal Departamaint federal da l'Intern, sar cussglier federal Philipp Etter.

A pêr ed a pass cun quaista lavur da propaganda e defaisa giaiva daspö l'an 1939 la quaida lavur vi dals singuls faschiculs e lur artichels. Da las passa 3000 paginas manuscrit cha'ls redactuors han prodüt fin l'an 1952, professor Jud ha let üna per üna ant chi giajan in stampa. Ma eir da las correcturas da stampa nun ha el mancantà da leger gnanc' üna. Be ils redactuors san che somma da remarchas e propostas da caracter redacziunal, da rinviamaints a funtanas linguisticas, folcloristicas ed istoricas ch'el ha contribui. Els e be els pon stimar l'extensiun e la valur da las ponderaziuns etimologicas cha'l scenzià zürigais ha regalà a las prümas 1000 paginas stampadas dal DRG. Las glistas dals plects stübgiats dad el cuntgnüdas aint il DRG. 1, p. 651 e DRG. 2, tanter

¹ Publichà aint illa «Schweizerische Hochschulzeitung» 1947.

p. 336 e 337 and dan be üna flaivla idea. Jakob Jud eira dvanà plüvieplü, almain que chi riguarda las etimologias, ün veritabel conredactur da l'ouvra.

Cur cha l'an 1904 dr. Robert de Planta avaiva cedü seis inter material per ün Dicziunari rumantsch grischun a la Società reto-rumantscha ed uschè miss la fundamainta da l'ouvra, s'avaiv' el reservà be üna chosa: la collecziun e la perscrutaziun dal noms locals e noms da personas grischunas, ch'el vulava publichar in ün agen volüm, il

Cudesch da Noms retic.

La collecziun dal vast material per quai st'ouvra in tuots 220 cumüns grischuns eira per uschedir finida cur cha'l meritaivel iniziand gnit vers la fin da l'an 1931 greivamaing amalà. Seis assistent, il suotsegnà chi dal 1924 al 1930 avaiva collectà ils noms our da la bocca dal pövel ed our dals archivs cumünals as rechattaiva güst immez il stüdi da romanistica a l'università da Turi. Surpigliand il marz 1932 la respunsabilità per la cuntinuaziun da l'ouvra s'adösset il student üna chargia chi l'avess stuvü schmerdscher, scha seis magister Jakob Jud nu s'avess pudü resolver da'l gnir in agüd examinand davoman las reglas cha quai statuiva per l'ediziun, l'incuraschand ed as partecipand activamaing vi da la lavur. Pels viadis da controlla e cumplettaziun dvanats necessaris staiva a disposiziun ün modest import stat miss a disposiziun d'üna fundaziun privata. Per la finanziaziun da la stampa percunter nu disponiva l'ouvra d'ingüns mezs. Scha'l prüm volüm, ouvra da 583 paginas cun var 70 000 noms locals grischuns pudet l'istess cumparair la prümavaira dal 1939 schi ais que in ot grà il merit da J. Jud chi as partecipet eir vi da la redacziun da las instanzas a la Fundaziun Schnyder von Wartensee ed al chantun Grischun per obtgnair l'import bsögnaivel per pajar la stampa. Amo ans resta da curunar l'ouvra cun l'ediziun dal seguond volüm chi preschainta a la scienza las etimologias dals noms publichats aint il prüm volüm. Las cundiziuns da lavur vi dal Cudesch da Noms sun dvanadas daspö il 1939 blerun plü difficultusas: Davo la mort da prof. Pult, successa l'utuon 1939, ais il suotsegnà gnü nomnà cheuredactur dal DRG. il qual el redigia as po dir sulet. Per consequenza il Cudesch da Noms gnit necessariamaing chatschà d'üna

vart e stuvet daspö as cuntantar per ans a la lunga be da las s-char-sas uras libras. Grazcha a la nouva intervenziun dal president da la cumischiun filologica chi d'accord cun la suprastanza da la Società retorumantscha savet d'interessar diversas novas fundaziuns pel Cudesch da Noms, procurand uschè ils mezs per ingaschar forzas auxiliaras, pudet il manuscrit eir da quaist seguond volüm progredir da maniera ch'el gnarà a fin d'ürant il prossem temp. Id eira stat ün' idea prediletta da l'autur dal Cudesch da Noms da dedichar a quaist' ouvra alchünas eivnas in lavur cumüna cun prof. Jud per ch'ella pudess amo profitar da las richas cugnuschtschas ch'el possedaiva eir in dumandas da toponomastica. La sort ha vulgü otramaing; ma tuottüna: que cha'l Cudesch da Noms debitescha ad el nu po gnir express cun ün pêr lingias.

Il professor e patriot

L'intenziun da las lingias precedaintas ais statta da depinger la persunalità scientifica da prof. Jakob Jud. Plü d'üna jada aise stat motiv d'atschenar eir a sias müravgliusas qualitats d'animatur. Güsta quaista qualità unida cun ün sen da respunsabilità ourd'vart pronunzchà e cun vastischmas cugnuschtschas da las linguas neolatinas e lur istorgia il predestinettan eir sco professor. Perque ans saja permiss da skizzar cuortamaing eir quaista vart da sia persunalità. L'an 1905 eira el entrà al gimnasi da Turi sco magister auxiliar per frances e talian, ün an plü tard gnit el tschernü definitivamaing sco magister regular. L'an 1908 as habilitet el a l'università da Turi ingio ch'el savet da s'acquistar fingià sco docent privat ün numer da fidels students. Fin l'an 1922 quaist lavurader incumparabel ha servi fidelmaing sün tuots duos posts. Seis students impreschiunats da sias qualitats eiran bainschi intervgnits pro'l Departamaint d'Educaziun zürigais ed avaivan obtgnü per el üna reducziun dal numer da las lecziuns al gimnasi. Ma pür dal 1922 pudet el gnir nomnà professor extraordinari a l'università e pür dal 1926 *professor ordinarius ad personam*. L'ordinariat regular surpigliet el pür dal 1931 cur cha seis collega Louis Gauchat, cul qual el collavuret lealmaing d'ürant 23 ans sainza la minima dissonanza, as retret. Al post da professor ordinari renunzchet el l'an 1950 per as pudair dedichar plü fich a l'index da seis atlas, a sias otras lavuors privatas e — sco ch'el speraiva — al DRG.

Schabain cha la fuormaziun professiunala dals giuvens students chi voulan dvantar magisters da lingua ad üna scoula media ed amo plü fich da quels chi as preparan per la vocaziun da magister secundar pretenda dal professor ch'el preschainta in ün tschert ritmus adüna darcho la medemna materia, Jakob Jud nun as suottamettet mai ad ün schematissem. Seis collegs nun as repetivan! Dal 1908 fin al 1950, d'ürant 42 ans, ha'l an per an tscherchè da preschantar novvs aspets da las linguas stübgias e novvs problems. E sch'el stuvaiva davo alch semesters repetir ün colleg per novvs students, schi mai ch'el s'avess inservi d'ün manuscrit vegl. Adüna darcho s'approfondiv' el da novv i'ls problems formuland que ch'el vulaiva dir cun l'istessa diligenza sco sch'el ils preschantess per la prüma jada. Dalander derivaiva lura eir quella fraischezza da l'atmosfera chi regnaiva intuorn el, l'attenziun viva e spontana da seis students, schi l'entusiassem da quels pel stüdi e pel docent. Uschè il numer da seis scolars giaiva creschind d'an in an, e que sainza cha in seis seminari il sentimaint d'üna stretta cumünanza avess pudü patir. El cugnuschaiva a tuots. Da las qualitats, dals duns ed inclinaziuns da minchün as faiv' el bain spert ün' idea e per chi chi gniva pro el per cussagl, avai' el adüna temp ed ün bun pled. Chi da seis students nu s'algordess dad ün discuors o tschel coura a Zollikon ingio cha referats e dissertaziuns vis dal student amo be in conturas tuorblas as fuormaivan ad ögl vezzand, da maniera cha eir il plü varsià turnaiva vers chasa cul cheu plain novvas ideas, cul cour plain curaschi e bun anim. Sainza esser parzial, demuossaiv' el ün' affecziun speciala per seis students grischuns. Invers Stanislaus Deplazes da Surrein, mort il 1916 ill' età da 23 ans, ed invers dr. Martin Lutta, mort il 1918 cun 32 ans, ha quaista affecziun e fideltà dürà lönch sur la fossa via. Que al staiva fich a cour da svagliar in seis students retorumantschs affecziun per lur favella, ün' affecziun ardusa da servir a quella sainza resguard ad interess materials. Uschè ha el importanta art e part vi da la fuormaziun dals homens chi daspö la fundaziun da la Lia rumantscha s'han miss a disposiziun da nos movimaint.

Cha Jakob Jud nun eira cuntshaint be in circuls universitaris dimpersè pro ün' elita plü vasta da nos pövel, stuvainsa attribuir al trat characteristic da sia persunalità cha'l lectur tschert ingiavina sainza cha and hajan fat manzun: seis patriotissem.

La Svizzra creschüda our da l'istorgia na in consequenza dad alch contrat o dictat da pasch, ma organicamaing per la voluntà da quatter pövels avdants intuorn il massiv da las Alps eira per el terra profuondamaing amada. Da sia bocca nun eiran da spettar fresas patrioticas. Da vödass manifestaziuns verbalas as tgnai' el dalöntschi. Ma inua cha'ls interess supremss da nossa Svizzra dumandaivan fass, qua sortiv' el da sia reserva e nun as stramantaiva da portar eir el seis fass. Uschè ha'l prestà d'ürant la prüma guerra mundiala sco commember da la grüppa da Turi da la Nouva società elvetica tuot quaidamaing üna granda lavur.

Quella jada il conflict tanter la Germania e la Frantscha büttet nan bliers tizuns eir in nossa patria svizzra, e tanter la Svizzra francesca e la Svizzra tudais-cha s'avaivan fuormadas privlusas rimas. I faiva nair dabsögn cha'l puonch da vista vairamaing svizzer in quaist conflict gniss üna jada scleri da persuna integra e da format naziunal. Que resentiva eir il Züriegais Jakob Jud, uni strettamaing culls liams da sia cultura e tras sia fuormaziun da character a la Svizzra latina. Perque ais que plü co be üna casualità cha l'idea da stimular a nos poet svizzer, Karl Spitteler, da laschar udir sia vusch in quaists dis turbulents ais madürada güst in el e cha el l'ha eir suottamissa al poet in ün inscunter a Lucerna. Il discuors da Spitteler, «*Unser schweizerischer Standpunkt*», salvà in december 1914 ha gnü fat grand' impreschiun in tuot nossa patria. I nun ais bain brich exagerà dad attribuir ad el ün effett sumgliaint a quel dal renomnà rapport dal general Guisan dal lügl 1940 sül Rütli.

Eir davo la prüma guerra mundiala il privel eira grand cha la Svizzra as laschess orbantar d'ideas estras proclamadas cun grand viers e trumbettöz pustüt dals stadis totalitars. Ma chi gnivan lura da la vart dal favuogn o da la bischa, tanter ils homens chi tgnaiivan dretsü la bandera da l'ideal democratic staiva eir Jakob Jud. Persvas cha mincha Svizzer chi s'alorda da las funtanas da nossa libertà e dals fass dals perdavants nu possa cupichar, ha'l stimulà seis collegas Ernst Howald ed Ernst Meier dad edir lur ouvra «*Die Römische Schweiz*», üna collecziun da texts ed inscripziuns cun translaziun, vi da la quala eir el collavuret diligiaintamaing. El ha merità chà'l cudesch cumpars l'an 1940 ais gnü dedichà ad el. Plü deràsada co quaist cudesch ais statta ün' otra ch'el ha promoss sainza vulair resortir: il muossavia patriotic «Wir

wollen frei sein», dal qual ün' ediziun rumantscha gnit procurada da la Società retorumantscha.

Güst l'art e part vi da l'ediziun rumantscha da quaist muossavia ans dà perdütta cha l'affecziun da Jakob Jud pel rumantsch eira in fuond eir ella üna fuorma da seis resentir patriotic. El defendeva adüna darcho la tesa, cha'l san equiliber da las naziuns svizzras, la prosperità da las minuritats saran garantits be uschè lönch cha la Svizra tudais-cha plü pussanta e creschainta co las otras as resolvable spontanamaing e voluntariamaing ad üna politica da discreta, ma reala e vigurusa defaisa da quellas. Quaista defaisa invers ils privels da l'intern e da l'extern ha Jakob Jud prestà instancabelmaing, pel Grischun rumantsch e pel Tessin. Cur cha l'an 1917 l'irredentist tessinais Carlo Salvioni, professor a Milan tscherchet da declerar nos rumantsch in seis discuors «Ladinia e Italia» per ün dialect talian e dedüet da quaista conclusiun per tscherchs talians il dret da far uorden in chasa grischuna, respundet Jud aint il «Bündnerisches Monatsblatt» cun ün extais artichel suot il titul: «*Ist das Bündnerromanische eine italienische Mundart?*» cul qual el sdarlosset e mettet in muschna pilaster per pilaster da la tesa da Salvioni. A las nouvas attachas dals irredentists da l'era faschista s'opponit el adüna darcho cun nouvs argumaints, uschè l'an 1932 cul artichel: «*Rumontsch' eine lombardische Mundart?*» (Neue Zürcher Zeitung nr. 590), 1938 cun «*Eigenart und Geschichte des Rätoromanischen Graubündens*» (Schweizerische Hochschulzeitung, pag. 350—355), «*Rumontsch*» (NZZ nr. 262).

Dumengia, ils 15 gün 1952 varsaquants professuors da l'Università e dal Politecnicum da Turi as vaivan imbarchats a Vitznau al Lai da las Quatter Forestas per far üna visita al Rütli. Professor Jakob Jud eira eir da la partida. Arrivà sül prà chi sa da svagliar tants sentimaints d'affecziun per nossa patria e pels fats da noss perdavants, as tschantet el là ingio ch'ün tschüf da bels fögliers spargia sa sumbriva. E là, circundà da seis amis, toc dandetta-maing d'ün cuolp, rendet el si' orma al Suprem. Seis ultims plets fütan: «Co cha que ais bel quia!»

Adonta da la suldüna cha seis cumgià ha derasà pro chi chi'l cugnuschaiva, il sen profuond e cuffortant da quaist cumgià nun ais restà zoppà ad ingün.

Andrea Schorta.